

ESTETISK ERFARING SOM ANNERLEDESHET

Et kunsthistorisk og filosofisk standoff

Av Anders Braarud Hanssen

Virkelighetens skjønnhet & skjønnhetens virkelighet

- Steinar Mathisen
- Akribe forlag
- 2005

Begrepet skjønnhet stiller filosofien i et interessant paradoks. På den ene siden innehar det et reelt grunnlag for estetisk refleksjon, gjennom å være en sentral komponent i en intellektuell tradisjon. På den andre siden forutsetter den erfaring av det skjønne, noe som unndrar seg språket. Skjønnhetens og kunstens egenart setter filosofien som prosjekt i en situasjon der erfaringen unndrar seg abstraksjon, generalisering og diskurs. Eller gjør den det? Hva er det med skjønnheten som gir oss et nytt innblikk i hvordan vi erfarer virkeligheten? Kan det skjønne erfares uavhengig av våre forestillinger om det? I dette skjæringspunktet starter Steinar Mathisen sitt forsøk på å skissere opp kunstens, estetikkens og det skjønnes historie, fra Platon til Kant. *Virkelighetens skjønnhet & skjønnhetens virkelighet* er ikke mindre en *tour-de-force* i modernistisk analyse, og en sammenfatning av nesten 2000 år med estetisk teori. Kanskje det er her vi finner årsaken til den heller fraværende mottakelsen boken har hatt i media og academia generelt. Som et verk om estetikk og kunst står Mathisen alene i Norge, om enn i Norden, om å skape en helhetlig framstilling av de ulike intellektuelle og filosofiske strømningene som har formet estetiske og kunstteoretiske diskurser siden antikken. Men hvorfor er denne boken aktuell i dag? Mathisen svarer best på dette selv:

Min intensjon med fremstillingen er derfor å rokke ved den ramme som den opplyste fornuft setter for

vår forståelse av kunst og litteratur. [...] I den foreliggende fremstilling av noen sentrale etapper i estetikens historie har jeg derfor bestrebet meg på å gi fortiden rett slik at fremstillingen av tidlige filosofers tanker om skjønnhet og kunst blir en utfordring for vår egen forståelse. (Mathisen, 2005)

Dagens forståelse av kunst er dermed, i følge Mathisen, preget av en form for historieløshet. Den ideologiske, religiøse og filosofiske kontekst som formet kunstens rolle og egenart blir i dagens kunstforståelse nedvurdert og ofte glemt.

Som en helhetlig og grundig filosofisk gjennomgang av estetikens historie er boken klargjørende, oversiktlig og tankevekkende. For en dannet leser med interesse for kunsthistorie og estetikens kjerneproblemer fyller boken et udiskutabelt hull innen filosofisk estetikk i Norden. På den annen side er Mathisen ute etter å vekke debatt. Dette klarer han, selv med en uttalt intensjon om å være upolemisk. En kan få inntrykk av at Mathisens bok like mye er en appell til å stille spørsmål ved den bestående filosofiske diskurs i academia som hvordan estetikken som fag gjenspeiler denne. Den estetiske erfaring representerer noe radikalt annet en hva som anerkjennes som reell erfaring gjennom klassisk filosofisk diskurs. Derfor er boken kanskje like mye et opprop mot fragmenteringen og spesialiseringen innenfor filosofi som fag som en diskusjon av hvordan estetikken avgrenser begrepet skjønnhet.

Boken beskriver en estetikk i forfall. Enten i form av en utarming av begrepet skjønnhet, eller en innsnevring av dens referanseramme. Til slutt er erfaringen av skjønnheten fortrent til den private sfære, til en form for

”rekreasjon” og borgerlig nytelse. Her går Mathisen til forsvar for en omdefinering av hva estetikk skal være: En studie av den unike karakteren til estetisk erfaring, eller mer presist av erfaringen av skjønnhet. Denne erfaringsdimensjonen skiller seg radikalt fra den ”instrumentelle fornufts” ideal om at forstandens begreper er den eneste måte å begripe virkeligheten på. Den estetiske erfaringen er formålsløs, men meningsfull. Den er utømmelig og selvoppretholdende. Den fordrer til umiddelbarhet og nærvær i en tradisjon som ellers hevder analytisk distanse og konseptualisering. Men er dette en riktig forståelse av kunst og skjønnhet? Har Mathisens agenda mot den ”instrumentelle fornuft” fjernet mange av nyansene i hva som er reelt estetisk ved erfaringen av det skjønn og av kunstverket, og er det interessant å bruke begrepet skjønnhet som referanse i dagens kunstdebatt?

Ved å sette historisk strek ved Kants estetikk slipper Mathisen å direkte svare på dette spørsmålet og de åpenbart polemiske henvisningene i innledningen av boken til hvordan kunstdebatt i dag ikke innehar en historisk bevissthet. Tematisk skildrer boken de ulike stadiene estetikken har utviklet seg igjennom fram til opplysningstiden. Med henblikk på dagens estetikk og kunstdebatt blir boken interessant der Mathisen beskriver hvordan renesansens og opplysningstidens brudd med det bestående metafysiske ”værensutkast” banet vei for hva vi i dag kaller ”de skjønn kunster” og faget estetikk. Mathisen peker på hvordan erfaringsbegrepet, gjennom denne perioden er i endring, og særlig kravet om at sann erfaring, eller tilgang på en ”objektivitet”, ikke er mulig før man kjenner sannhetens betingelser.

Gjennom opplysningstidens skepsis til sansenes tilgang på ”sann” erfaring skapes det innen estetikken et syn på kunst som annenrangs erfaring, og tilslutt som noe ”irrasjonelt”. Mathisen hevder at Decartes’ krav om visshet er begynnelsen på nedvurderingen av sansenes evne til tilgang på virkeligheten, og på denne måten avskaffer det moderne opplysningsprosjektet en kunst som formidler av sannhet og virkelighet.

Hva er så skjønnhet? Mathisen er her ute etter hvordan estetisk erfaring, og ikke tenkning, kan fungere som et slags hermeneutisk virkemiddel for å synliggjøre de åpenbare begrensninger i det moderne filosofiske erfaringsbegrepet, nærmere bestemt den utarming av erfaringsbegrepet som oppstår i og med det moderne opplysningsprosjektets vekt på skille mellom subjekt og objekt. Mathisen peker på at nettopp i den estetiske erfaring utviskes subjekt-objekt diktonomien som ellers opprettholdes i den ”opplyste fornuft”. Her nærmer han seg Walter Benjamins proklamering av estetikken reintroduksjon i moderniteten som basert på sanseerfaring. Benjamin viste at antikkens begrep

om sanseerfaring og estetikk opprinnelig var nært forbundet med hverandre; ordet ”*Aisthisis*” (sanseerfaring) bar klare forbindelser til ordet ”*Aisthētikos*” (persepsjon gjennom følelsene). Her er det estetiske forbundet med den prediskursive umiddelbarhet som sanseerfaringen er i møte med den eksterne verden, og hvor sansene ikke er en mekanisk stimulus-respons mekanisme, men heller et grensesnitt eller formidler mellom kropp som mikrokosmos og verden som makrokosmos. Men finnes det noe i den faktiske estetiske erfaring i seg selv som opphever dette skillet? En nærmere gjennomgang av kunsthistorien viser at et ikke-dualistisk syn på kunst kun er funksjonelt fram til utviklingen av nonfigurative og abstrakte retninger innen malerkunsten på 1870-tallet. Etter dette forutsetter en estetisk erfaring en eller annen form for metarefleksjon, idet bildet ikke lenger er en plastisk gjengivelse av virkeligheten men synliggjør sin ”billedhet”. Skillet Mathisen søker i den estetiske erfaring er etter min mening ikke iboende i det estetiske objekt, eller i erfaringen som sådan. En slik form for opphevelse av skillet mellom subjekt og objekt forutsetter en høy grad av utdanning og estetisk trening. På denne måten skiller ikke erfaring av et kunstverk seg fra annen form for erfaring.

Et mer betimelig spørsmål er kanskje hvorfor Mathisen setter søkelys på dagens kunstdebatt når denne baserer seg på et radikalt annet kunstsyn en det Mathisen selv synes å forfekte i boken. I et intervju med Morgenbladet 17. mars i år svarer Mathisen følgende på spørsmålet om hvorfor modernismens estetikk og kunstteori har problemer med å forklare hvorfor kunstverk er verdifulle:

– Ja, boken er skrevet ut fra et ganske stort ubehag for det som skjer innenfor kunsten i dag. Uansett hvordan man vrir og vrender på begrepene, så må man til slutt legitimere kunsten ved å si at den er verdifull. Men i dag kan nesten ingen si noe meningsfylt om hva denne verdien består i. Denne boken er ikke polemisk i formen, men den viser likevel misforståelsene i modernismen. Jeg tror historisk refleksjon er helt nødvendig hvis vi skal komme videre. Hvordan da? – Alle våre begreper om kunst og skjønnhet er gjennomsyret av helt andre kontekster. De har en historie, og kjenner man ikke den, så vet man ikke hva man snakker om. Og det er jo typisk for kunstfeltet. Ingen steder svever det så mange høytravende og pretensiøse, men totalt uavklarte begreper.

Mathisens svar peker på et uutalt problem innen filosofisk diskurs i dag: at filosofi og kunst som historiske bevegelser i dag står langt fra hverandre. For kontemporær kunstte-

ori er modernismen både en immanent del av og samtidig et tilbakelagt stadium. Det samme er ikke tilfelle innen filosofi, slik den praktiseres innen academia. Kunst som kulturelt fenomen handler i dag mer om hva som skjer i en virkelighet som allerede har tatt det postmoderne som utgangspunkt. Å snakke om kunst og estetisk erfaring som "noe" enhetlig er i dag en umulighet. Siden dadaismen, surrealismens og konseptkunstens innpass i kunstdiskursen har skjønnhet vært gjenstand for en formal og innholdsmessig dekonstruksjon. Skjønnhet står i dag fram for de fleste samtidskunstnere som en videreføring av det uskønne og ikke en motsetning til det. Selv det uskønne eller "uncanny" har i de siste årtiers kunst innehatt noe sublimt over seg. Så langt har prosessen kommet at kunstnere igjen har begynt å vende tilbake til "skjønnhet" som virkemiddel. Hvordan gir det da mening for Mathisen å snakke om estetisk erfaring, og det skønne, som noe "annet" enn, og i motsetning til erfaring instansiert gjennom den opplyste "fornuft"?

Dette kan delvis besvares med at Mathisens blikk på estetikken synliggjør hans arv til *kritiske teori*, og da særlig til Adorno og hans *Ästhetische Theorie* fra 1969. Gjennomgangen av estetikkens historie kommer aldri utenom at kunsten står i relasjon og motsetning til de sosiokulturelle strømningene den eksisterer i. *Virkelighetens skjønnhet & skjønnhetens virkelighet* beskriver en utvikling i retning av en estetisk teoretisering, og et bilde av kunsten som prosjekt som både avsondrer seg fra sin kontekst, og samtidig reflekterer den. Adornos grep om modernismens kunstteori er monumental. Mathisens lesning av kunstverket som bærer av et alternativ til den bestående "instrumentelle fornuft" gjenspeiler dette gjennom bokens tilbakevendende vekt på kunstens dobbeltkarakter. Best kommer dette til syne i bokens siste del, der skildringen av en definisjon av skjønnhet og kunst avhenger av dens evne til å gå utover det bestående: utover den rasjonelle, filosofiske, eller politiske konsensus. Kanskje mest utpreget *adornistisk* blir Mathisen når han skisserer opp den estetiske erfaring som "undertrykt" og underordnet den "opplyste" eller "instrumentelle" fornuft. Dette er polemikken mot moderne filosofi, og analytisk filosofi spesielt. Kunstverket innehar "mening" uten å være kun en ting. Kunsterfaringen blir meningsfull nettopp i å anerkjenne dens unike, singulære karakter. Det forblir unikt fordi det motsetter seg å bli innordnet i en allmenn klassifikasjon. Gjennom estetisk erfaring opplever individet en tilgang til virkeligheten som begrepet ikke innbefatter, eller tildekker. Mathisen støtter i stor grad Adornos vektlegging av den estetiske dimensjon som muliggjøring av "positiv negativitet", for gjennom å

være et artefakt har kunstverket muliggjort både en allmenn og individuell synliggjøring av det den bestående filosofiske "fornuft" skjuler. Den kommenterer inn i et offentlig rom, men den estetiske erfaring er likevel alltid unik, singulær og umiddelbar.

Bokens siste del preges av Mathisens ønske om å tilkjennegi estetisk erfaring en egen, fullverdig erfaringsform. Som motsvar til en samtidsfilosofi som sidestiller "sannhet" og "erfaring", er en pluralistisk erfarings-teori i stand til å innbefatte et større spekter av mulige "sanne" erfaringsmoduser. I de prediskursive sanseerfaringene gis det ifølge Mathisen rom for et annet forhold mellom subjekt og objekt. Boken vektlegger at estetisk erfaring er konstitutivt annerledes enn, og i motsetning til "fornuft". Men dette hevder han uten å se at nettopp i den estetiske erfaring finnes fornuft instansiert gjennom formale kriterier. Dermed avviser han den kompleksitet som estetisk erfaring innehar. Dog viser Mathisen at estetisk erfaring innehar i stor grad intersubjektivitet; en erfaring av et kunstobjekt eller en regnbue er noe vi deler med andre. På den annen side hører hans vektlegging av umiddelbarhet og emosjonell identifikasjon til noe som grenser opp mot senromantikken kunstforståelse og poetikk. Boken er i så måte et forsvarsmanifest for sansningens og kunstopplevelsens umiddelbarhet. Det singulære øyeblikket, hvor den estetiske erfaring finner sted, er overordnet all rasjonalistisk abstraksjon og analyse. Det formålsløse ved det skønne har forrang for det formålstjenelige. Mathisen mener estetisk erfaring forløser oss fra vår konvensjonelle måte å være i verden på, der det å dvele ved et verk eller et objekt tar oss avgårde inn i en annen dimensjon – den estetiske. Mathisen taler til fordel for erfaringen av "det evige nærvær". Estetisk erfaring kjennetegnes av desinteresserthet og kontemplasjon. Den fordrer ikke til handling eller til manipulasjon av den ytre verden, da den allerede "har alt i seg" (Mathisen, 2005, s. 364). Den er verdifull i seg selv. I dette ligger etter min mening også Mathisens stikk til samtidas fagfilosofiske debatter, som så altfor ofte representerer en form for klassisk "opplyst" fornuft som avviser enhver form for kvalitativ diskurs om selve erfaringen.

Virkelighetens skjønnhet og skjønnhetens virkelighet står fram som en monumental gjennomgang av estetikkens historie, og er samtidig et polemisk manifest for en omdefinering av erfaringsbegrepet innen filosofi og estetikk. Men om dens skildring av den estetiske erfaring som motsats til den "instrumentelle" fornuft står ved lag i dagens estetiske problemstillinger er diskutabelt. Kanskje fordi kunst i dag ikke lenger skal behage, men har en helt annen agenda.